

nomen i predlaže mjere za njegovo suzbijanje. Tako je 1917. godine utemeljena i mjerna stanica za mjerenje erozije tla. Od tada su SAD vodeća nacija u istraživanju i predlaganju mjera zaštite tla od erozije. U Njemačkoj je istraživačka praksa započela 1935. godine. Od 1944. godine započinju kartiranje erozija tla u okolici Magdeburga (27,5 km²). Prva kartiranja se odnose na štete od erozija na osnovi profila tla i mogla su obuhvatiti samo ograničena područja. Kasnije su, radi povećanja prostornog obuhvata, nalazi na nekim prostorima prenošeni na slična područja. To je Schultz primijenio u Thüringenu. Pored toga pristupilo se (1952 godine) u Njemačkoj kartiranju i drugih čimbenika što utječu na eroziju i njihovih kombinacija, primjerice za područje Rhein–Mein i Nordrhein–Westfalen. Od tada se istraživačka praksa proširila na brojna područja ne samo kao mjerne stanice, nego i kao istraživački programi, pa i različiti modeli.

Posljedice erozije tla često se potcijenjaju, jer se ne razmišlja kompleksno, tj. i o s njom povezanim posljedicama: opstanak životinja i biljaka, a time i samog čovjeka. Kakve će biti posljedice preko 7.000 požara 1998. godine u Hrvatskoj? Europski savjet je 1973. godine izradio europsku kartu tla koja posebno zahtijeva zaštitu tla.

Bodenerozion namijenjena je ponajprije stručnjacima za ovo područje zaštite okoliša — pedolozima, geografima itd. Međutim, nije na odmet da ju bar pregledaju i zainteresirani pojedinci iz drugih struka. Ona nam naime pokazuje da je erozija tla kompleksan fenomen što utječe na opstanak biljaka i životinja, a ljudsko djelovanje ga pojačava.

Ivan Cifrić

Wilhelm Lütterfelds und Thomas Mohrs (Hrsg)

EINE WELT — EINE MORAL?

Eine kontroverse Debate

Wissenschaftliche Buchgesellschaft, München, 1997, 254 str.

U raspravama o različitim aktualnim problemima, što prelaze granice neke zemlje ili regije, često se koristi termin »svijet« u različitim značenjima. Upotreba tog termina katkad je ovisna o »potrebi« samoga diskursa. Ponekad se pretpostavlja, a ponekad ne, postojanje »jednog svijeta«. Međutim, njegov sadržaj ostaje često vrlo »maglovit« ili se odnosi samo na onu dimenziju njegove »arhitekture« o kojoj je riječ u raspravi: financijska, ekološka, ekonomska, politička, sigurnosna itd. Katkad je u diskursu upravo poželjno pretpostaviti postojanje »jednog svijeta«, dok je u nekim drugim slučajevima opet poželjno njegovo ignoriranje. Već sama ta činjenica kolokvijalnog (i ne samo kolokvijalnog) razmišljanja postavlja pitanje postoji li uistinu danas »jedan svijet«, treba li nam uopće jedan svijet itd. O tome postoje različita mišljenja. Naravno, pod terminom »svijet« često mislimo na onaj sadržaj koji ima sociološko značenje »društva«. Ako se i složimo da postoji »jedan svijet«, ne moramo se složiti da postoji »jedno svjetsko društvo«. U našem razmišljanju, barem za sada, postoji globalna arhitektura »svjetskog društva« i neki procesi što nagovještaju neka moguća obilježja svjetskog društva ako se ono ikada bude formiralo kao društvo sa svim obilježjima društva.

Suočeni s različitim postupcima pojedinih zemalja, međunarodnih organizacija, institucija i »svjetske zajednice«, često ih moralno prosuđujemo. Ponekad to ovisi o objektivnim ili individualnim prilikama: ako postupci odgovaraju našim moralnim uvjerenjima ili uvjerenjima društva i kulture u kojoj smo formirani, najčešće kažemo da su postupci »svijeta« mo-

ralni i obrnuto. Na takav način, možda i nesvjesno, moralne norme jednoga društva uzimamo kao kriterij moralnih postupaka drugih, odnosno svih drugih. Jednako tako se može reći da i drugi čine da svoje norme postavljaju kao važeće i za nas. Ove napomene ukazuju na postojanje razlika između objektivnosti i zahtjevnosti.

Temeljni paradoks je u zahtjevu za univerzalnim važenjem moralnih normi (moralni univerzalizam) i objektivnim važenjem različitih moralnih sustava (moralni pluralizam i relativizam). Univerzalizam i relativizam nisu akademska pitanja, iako su i to u kontekstu etičkih teorija, već refleksija objektivnog socijalnog stanja i procesa globalizacije, fragmentacije i marginalizacije. U stvarnosti postoje različite kulture s ustrojem svojih vrednota, kao i hijerarhijski ustrojeni sustavi nacionalnih/kulturnih vrijednosti, što se protive univerzaliziranju vrijednosti i normi jer bi ono za nacionalni sustav značilo gubitak i osporavanje identiteta. S druge strane objektivno se mimo volje pojedinih društava (zemalja) zbivaju procesi univerzaliziranja – globalizacijski procesi što sa sobom donose brojna pitanja politički artikulirana. Naime, od političkih odluka »svijeta« često mnogo očekuje, pa i moralnost samih odluka i postupaka. Imaju li i trebaju li takve odluke imati moralnu podlogu? U tom kontekstu postavlja se pitanje pretpostavljaju li zahtjevi za globalnim (svjetskim) političkim odlukama i mjerama u rješavanju globalnih problema postojanje (ili oblikovanje) globalnog (svjetskog) morala čije bi norme važile za sve? Sljedom toga nameće se pitanje: ako bi postojao (ili morao/trebao) postojati svjetski moral, koje vrijednosne orijentacije, koja bi etička koncepcija bila najpoželjnija; s kojim argumentima odabrati neku od njih?

U duhu ovakvih pitanja – u uvodnom prilogu zbornika *Jedan svijet – jedan moral?* – T. Mohrs problematizira zajedničko propitivanje ove teme u heterogenim

prilozima u zborniku. Pitanjem svjetskog etosa, naravno s eksplicitnim zalaganjem za svjetski etos ili protiv njega, bave se danas mnogi autori. Među zagovornicima svjetskog etosa (*Weltethos*) osobito je poznat Hans Küng (*Projekt Weltethos*, 1990) o čijoj knjizi smo referirali u ovom časopisu. U ovom zborniku susrećemo različite poglede i argumentacije o pitanju utemeljenja svjetskog morala kao i niz kritičkih primjedbi na Küngovu orijentaciju. Znanstveni i stručni diskurs o pitanju svjetskog morala, pokazuje podijeljenost mišljenja.

Temeljni problem kojim se autori ovog Zbornika bave, naime problemom svjetskog morala, zapravo je pitanje suvremenog **moralnog paradoksa**, tj. pitanje razrješenja proturječnosti: između zahtjeva za etičko-moralnim univerzalizmom i objektivno postojećeg etičko-moralnog pluralizma (relativizma). Za sociologe se ovo pitanje može postaviti u različitim dimenzijama društvenosti, koje se, primjerice u političkoj dimenziji, izražavaju kao konfrontacije različitih interesa – nacionalnih, regionalnih i globalnih.

Zbornik sadrži priloge trinaest autora. To su: Thomas Mohrs (*Uvod: Paradoksi svjetskog morala – rješiv problem?*), Micha Brumlik (*Program antropološke baze univerzalističkog morala*), Leo Montada (*Psihološko razgraničenje kao ograničenje subjektivnog i socijalnog važenja morala i pravednosti*), Karl-Otto Apel (*Etnoetika i univerzalistička makroetika: suprotnost ili komplementarnost?*), Rainer Döbert (*Koji vrijednosni sustavi/slike svijeta prežive diskurzivni test?*), J. Nida-Rümelin (*O sjedinjenosti univerzalizma i pluralizma u etici*), Dietmar Mieth (*Moralno iskustvo u sadašnjosti – prekid ili most između globalne odgovornosti i kontigentnog gledišta?*), Otfried Höffe (*Temelji za ekološki svjetski etos*), Niklas Luhmann (*Etika u međunarodnim odnosima*), Manfred Hättch (*Politički aspekti globalnog važenja*), Wilhelm Lütterfelds (*Jesu li univerzalnost i kontigentnost morala uzajam-*

no podnošljivi?), K. Michael Meyer–Abich (*Cjelovitost svijeta je bolja nego jedinstvenost – ponovno univerzalizam*) te Ulrich Weiss (*Ljudsko dostojanstvo/ljudska prava: normativno temeljno orijentiranje za globalnu politiku?*). Osvrnut ćemo se na neke priloge.

U prvom dijelu Zbornika dvojica autora Micha Brumlik i Leo Montada bave se teoretskim problemom svjetskog etosa. Treba li uopće postojati svjetski etos? Ako treba i može, je li čovjek uopće u mogućnosti izgraditi moralni svijet s univerzalnim mjerilima i provoditi moralnu praksu?

Brumlik ističe da je moral s evoluciono-biološkog stajališta načelno teško rješiv problem. Nasuprot sociobiološkog stajališta, razvojnopsihološka škola (Kohlberg) smatra da moralna sposobnost prosuđivanja predstavlja univerzalnu kompetentnost ljudske individue i da ovisi o socijalnim okolnostima, a uključuje recipročnost očekivanja i osobne interese.

Leo Montada nudi optimističku sliku sposobnosti i spremnosti moralnog ljudskog djelovanja. On također govori o postojanju različitih interesa kao motiva djelovanja. Različiti interesi otvaraju i pitanje pravednosti. Što su šire granice neke države to je manji broj interakcija unutar tog društva, pa učinkovitije djeluju pravne nego moralne regule. Za svijet bi zato bilo potrebno izgraditi minimalni katalog prava i obveza jer živimo u različitim zajednicama i podložni smo različitim zakonima. Lokalni poreci i moralna pravila i općenito pravednost ugroženi su procesima globalizacije koji zahtijevaju globalni normativni poredak i globalne ugovore. Montada vjeruje u postojanje osjećaja odgovornosti i senzibilnosti za svijet koji nadilazi granice vlastitog životnog prostora.

U drugom dijelu zbornika veoma je zanimljiv i polemičan članak Karl–Otta Apela, koji polazi od tvrdnje da je klasična suprotnost između Hegelove i Kantove

etičke koncepcije prisutna u suvremenim raspravama. Ona se izražava u suprotstavljanju **supstancijalno–etički** orijentirane etike (ono što Hegel naziva »supstancijalna moralnost« nekog »narodnog duha«) i **formalno–univerzalne** etičke orijentacije (Kantov pojam »moraliteta«) u etici. Te dvije orijentacije, što potvrđuje osobito američka situacija, danas se izražavaju kao pristupi komunitarista i univerzalista. Prvu orijentaciju Apel naziva **etno–etika** a drugu **makroetika**. Razlike između »etno–etike« i »etike dužnosti« mogu se nadići, prema Apelu, u transcendentualno–pragmatičnoj argumentaciji. To znači uvažavanje raznolikosti kultura u kojemu kontekstu nastaju etno–etike, ali koje svojim postojanjem ne ukidaju makroetičku poziciju. U diskusiji o etičkim pitanjima Apel smatra da obje orijentacije – komunitaristi i liberali – moraju dobiti pravo izražavanja.

Döbert pokazuje kako danas postoje raznolike kulture i njihovi utjecaji na moralna uvjerenja. U raspravama o globalnom moralu ove raznolike moralne partikularnosti nužno dolaze u međusobnu konfrontaciju. Njihovo važenje može potvrditi socijalni test. Rezultat toga testa može biti dvostruka spoznaja: da neke moralne kontingencije gube svoj sjaj, a istodobno da se u moralnom univerzaliziranju raskrinkava sljepilo poopćavanja nekih partikularnih, etnocentričnih zahtjeva. Da se podsjetimo, postoje razmišljanja da jedna kultura i njezin moral, koliko god bio partikularan, bude prihvaćan kao svjetski. Döbert drži da temeljno pitanje svjetskog morala jest u tome želimo ga ili ne. Mogućnost svjetskog morala ne može se, dakle, demantirati s nepremostivim razlikama između različitih moralnih »koz-mologija«.

Ako se i uspostave suglasnosti o potrebi svjetskog etosa, pitanje je kako to postići. O tome pišu Otfried Höffe i Niklas Luhmann u trećem poglavlju zbornika. Höffe pokazuje nastanak iluzije napretka u kojoj su čovjekove ranije želje postale

nove opasnosti u kojima čovjek gubi vodeće »dobro«. Ekološka kriza nije posljedica ljudskih krivih procjena nego posljedica stvorene iluzije (podržane znanošću i tehnikom) kojom je precijenjena snaga ljudske (»kreativne prirode«) kreativne intervencije u prirodu. Ekološka etika može postati djelotvorna samo ako postane **pravna etika i državna etika** s internacionalnim, tj. globalnim obilježjima. To, pak, pretpostavlja stvaranje (»ekstremno minimalne«) svjetske države. Osnova svjetskog pravnog poretka bio bi »ekološki eudajmonizam«. Njime bi se prevladao ponor između globalnih mjera i ograničenosti životnih stilova. Ekološki problem je naime nastao, među ostalim, i »oslobađanjem potreba« što je dovelo do promjena u motivaciji u razdoblju moderne. Zato je zanimljiva Höffeova teza da je za ekološku krizu više »odgovorna« motivacijska promjena koja se objašnjava *pleonexiom* (imati uvijek i više), nego gubitak kontemplacije znanosti, duh moderne tehnike ili tehničke racionalnosti. *Hybris fantazije* o ljudskoj svemoćnosti može se prevladati **ekološkom mirnoćom**. Taj pojam za njega označava odgovarajuću spremnost za odnos s prirodom u kojemu će se u njoj osjećati kao u svojoj kući. To pak znači prevladati uspostavljenu socijalnu konstrukciju o podjeli prirode na destruktivnu i konstruktivnu. Jer, čovjek je i jedna i druga priroda, a cilj mu je navijeke **dobar život**.

Niklas Luhmann (*Etika u međunarodnim odnosima*) ističe da se u svijetu sve više polažu nade u etiku, a naročito bio-etiku. Sveučilišta osnivaju etičke komisije, a znanstvene organizacije etičke kodekse itd. Govori se o ekološkoj etici, medicinskoj etici, pa zašto ne i o međunarodnoj etici? Za njega su dvije relevantne činjenice – da postoje aktualni **problemi i namjera** da se oni reguliraju.

Luhmann, uglavnom u tezama, najprije analizira etiku u europskoj tradiciji, zatim raspravlja o tome je li nova europska tra-

dicija danas globalni sustav (svjetsko društvo) još relevantna i treće kako se postavlja svjetski sustav u konsolidiranju snaga.

Pitanje etike analizira preko pojma *ethos* u europskoj tradiciji, koja se od njega oprostila u 17. i 18. stoljeću i više se na njega ne možemo oslanjati. Razlog tomu je što se ne mogu restaurirati društvene strukture na kojima je počivao niti teoretske pretpostavke. Zato regulaciju u međunarodnim odnosima danas treba prepustiti pravnicima i pravnoj tradiciji koja je našla svoje mjesto u regulaciji ponašanja. Naime, etika obrađuje *forum internum* i oslanja se na unutarnji pritisak, a pravo obrađuje *forum externum* i oslanja se na vanjski pritisak. Etički adresati su različiti pojedinci, a pravni adresat je država. Država regulira pitanje vlasništva, koje je od 18. stoljeća prestalo značiti »vladavinu«, a postalo »disopozicijski odnos«. U tom kontekstu nije bilo dovoljno mjesta za etičku regulaciju internacionalnih odnosa, pa je zavladao pravo.

Luhmann je svakako u pravu glede teze o ulozi moderne u rastrojavanju predmodernog etosa. Međutim, ne smijemo zaboraviti da je riječ o jednom dijelu svijeta, jednoj civilizaciji – zapadnoeuropskoj, koja u svojem evolutivnom putu ostavlja poznate tragove i posljedice. Ali, pored europske kulture u svijetu postoje i druge kulture. U mišljenju zapadnjaka, koje podrazumijeva stalni uspon progressa, postoji dakle istodobna neistodobnost kultura i etosa. Svi oni što pripadaju ne-moderni nemaju istu relevantnost. Ali, u razmišljanju o pluralnom svijetu, ta neistodobna istodobnost je pozitivna činjenica koju treba braniti.

Pretpostavka svjetskog morala je postojanje svjetskog društva, što je upitno. Iako socijalne znanosti govore o procesu globalizacije koji se može činjenično prepoznati kao niz procesa, ostaje sporno u kojim uvjetima je primjenjiv termin »društvo«. Luhmann danas prepoznaje neke

pojave u interacionalnim okvirima koje nisu adresirane na državu nego neposredno na medije, pa nastaje novi tip etičke komunikacije za koji je irelevantno pitanje većine ili manjine. Etika prestaje biti akademsko pitanje. Prije je riječ o »vrednotama« i »mijeni vrednota« iz čega nastaje mješavina različitih deziderata. Tako se govori o **divljoj etici** ili o **entuzijastičnoj etici**. Naime, nastajanje novog (svjetskog) društva zbiva se u novim oblicima komunikacije i različitim poticajima i okolnostima reagiranja. Ako se uloga medija ozbiljno respektira kao tvorca i prenositelja nekih vrijednosti, postavlja se pitanje jesmo li u situaciji medijske **moralne ovisnosti**, tj. da mediji i preko medija društvo (*urbi et orbi*) stvara temeljne moralne norme i proglašava njihovo važenje. Ostavimo li po strani pitanje medija kao sredstva, bitno je pitanje tko stoji iza medija, tj. što nudi kao moralne norme.

Zanimljiva je konstatacija da su norme – pravne i etičke – što nastaju na internacionalnoj sceni, usputni proizvod njihova kršenja. Neke norme se pretpostavljaju, a kada proradi mehanizam njihove primjene na prekršitelje, one postaju važeće. (Primjerice, za »etničko čišćenje« – koji se danas nažalost koristi jer ima za to podlogu – ustalile su se pravne norme od 1945. godine). Zato suvremeni etički diskurs za Luhmanna nije samo pitanje etike, nego pitanje prava, jer postoji uvijek traganje i za mogućnostima društvenog sankcioniranja.

U četvrtom poglavlju Klaus Michael Meyer-Abich (*Ganzheit der Welt ist besser als Einheit*), sukladno svojim ranijim radovima, argumentirano obrazlaže svoju tezu o pitanju svjetskog etosa. Njegovo je mišljenje da je učestali diskurs o svjetskom etosu posljedica potrebe da se nešto promijeni u sadašnjoj civilizaciji. Da bi se unijele neke promjene, smatra Abich, ne treba nam najprije globalna etika nego promjena ponašanja baš onih koji su doveli do sadašnjeg stanja – industrijskih zemalja. Univerzalni etos nam nije potre-

ban niti poželjan, pogotovo ako je eurocentričan. Abich i u svojim drugim radovima pokazuje kritičku konstataciju spram moderne civilizacije kao eurocentrične. U pravu je kada traži promjenu ponašanja vinovnika suvremene drame čovječanstva, koji umjesto da mijenjaju ponašanje, mijenjaju instrumente i cinično problem odgovornosti prebacuju na sve.

Argumentirajući to svoje stajalište, Abich navodi da su danas postojeći različiti svjetovi, tj. kulture povijesne životne forme. Teško je reći postoji li danas »Euroljanin«, a kamoli jedinstveno »čovječanstvo«. Ideja o jednom svijetu potiče još od helenizma, a europski duh njezina širenja započinje s križarskim pohodima. Posljedice kolonijalnog europskog osvajanja reflektiraju se (na nerazvijena društva) u ovom stoljeću preko ideje »naknadnog razvoja« (*nachholende Entwicklung*), što je također pokušaj uniformiranja svijeta. Mnoge kulture postaju rezidue drugih kulturalnih identiteta. Suprotno zalaganjima za jedan jedinstveni svijet, pa time i jedan moral, Abich vidi šansu u stvaranju **zajednice prirode**. Pritom ukazuje na potrebu kultiviranja našeg ponašanja. Univerzalizam je za Abicha skretanje, jer u svakoj kulturi, a svaka ima svoju »prirodu«, postoji i univerzalno. Dvojbeno jest je li univerzalizam skretanje, ali je nedvojbeno da svaka kultura sadrži i nešto univerzalno.

Abich podržava raznolikost kultura i u tome se podupire Walzer-ovom tezom o tome da u svakom društvu postoje »članovi« toga društva i njegova »memorija«. Ta memorija odnosi se na pojedinca, ali i na kolektiv i utkana je u svijesti članova nekoga društva. Međutim »čovječanstvo« ima članove, pripadnike, ali nema zajedničku memoriju, kulturu, povijest niti zajedničkog razumijevanja socijalnog dobra.

Glede pitanja položaja čovjeka i svijeta uopće, naziru se dvije mogućnosti: prva je djelovanje koje ukazuje na pojedine slučajeve, kao što to čini **Amnesty Inter-**

national, ali bez generalne kritike, a druga je da se u drugim kulturama podrži interna diskusija i pridonese promjeni vrednota.

Slično Meyer–Abichu, Manfred Hättich (*Politische Aspekte globaler geltungen*) ističe tezu da nacionalni etos govori protiv njegova univerzaliziranja. Pretpostavka univerzaliziranja političkog etosa jest u eroziji nacionalnih načela. Međutim poznato nam je da pored tendencija globaliziranja jačaju tendencije različitih fundamentalizama i nacionalizama. U takvim ne/prilikama svjetski etos bio bi ostvariv ako bi se etablirala svjetska vlada bez protuteže. No, baš to bi bio najneizvjesniji etos kao i sama svjetska vlada. U moralnom uređenju svijeta, osbito ljudskih prava, Hättich zagovara **meliorističko mišljenje** tj. takav pristup u kojemu bi se manje usmjeravali na (nedostižno) »najbolje«, a više na dostupno (dostižno) »dobro«.

Hättich također polemizira s tezom Hansa Künga (*Projekt Weltethos*, 1990) prema kojoj je religijski mir uvjet svjetskog mira. Argumenti kojima se to može dovoditi u pitanje, između ostalih su i ovi: da postoje i drugi uzroci rata koji nisu neposredno povezani s religijama i da povijest pokazuje kako su ratovali isti narodi s istim religijama.

Usprkos problemima s kojima se danas susreću zemlje suvremenog svijeta, a time i ljudi, niz primjera iz svjetske ekološke politike pokazuje da se može stvarati konsenzualni odnos svijeta i zajednički djelovati. Kakva je njihova učinkovitost, drugo je pitanje. Naime, običan čovjek stječe dojam da se radi o međunarodnim poslovima koji su sami sebi svrha i da se formirane međunarodne diplomatske i druge elite zapravo parazitski ponašaju, trošeći uzaludno stvorene vrijednosti. U međunarodnim odnosima za sada dominiraju pravni odnosi, a moralni ostaju unutar kultura i društava. To, međutim, ne znači da ne postoje neke zajedničke osnove, potaknute socijalnoekološkom krizom,

da čovjek načelno nije u stanju izgraditi univerzalnu moralnu svijest i po njoj djelovati, već ukazuje na opravdane nade da utvrđivanje barem minimalnog vrijednosnog sustava – svjetskog etosa – nije baš čista iluzija. Dakako, kontroverze o njezovoj socijalnoj supstanci – naime o tome postoji li svjetsko društvo ili ne – ostaju i nadalje predmet teoretskih rasprava. Rasprave pokazuju kontroverznosti između univerzalizama i partikularizama s jedne te između moralnih i pravnih regula s druge strane. Nedvojbeno je da postoje procesi globalnog povezivanja i da se oni međunarodno uređuju pravnim regulama. Je li to put, barem za one koji u pravu vide vrhunac ostvarivanja pravednosti, u stvaranju svjetskog društva kako je on započeo? S druge strane mnogi smatraju da pravne regule često djeluju asimetrično, jer su nametnute ili pod utjecajem razvijenih zemalja, pa nisu dovoljno jamstvo pravednosti koju mogu osigurati samo moralni postupci.

Ostaje otvoreno pitanje nastajanja svjetskog društva i svjetskog morala. To je danas izazovno pitanje za sve. Pitanje je koji će oblici globalne društvenosti nastati, a na kojima bi se oblikovao moral; koliko će biti učinkovito moralno djelovanje pojedinca u takvom svjetskom društvu (na javnu stvar) ako bude potisnuta moralna uloga čovjeka, a prevladavali institucionalni oblici posredovanja?

Ivan Cifrić

Bernhard Irrgang

**FORSCHUNGSETHIK, GENTECHNIK
UND NEUE BIOTECHNOLOGIE**

**Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft,
Stuttgart, 1997, 411 str.**

Usporedo s razvojem bio- i gentehnologija razvijaju se i biotehnološki diskursi s različitim aspektima – znanstveno-tehnološki, socijalni, itd., a jedan od njih je i etički diskurs. On se ne odnosi samo na